

Радослав Гађиновић*Институт за политичке студије, Београд*

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИРИ ПОЛИТИЧКЕ ДОМИНАЦИЈЕ*

Сажетак

Овај рад представља сажету интерпретацију чињеница, којима аутор покушава усмерити пажњу научне јавности на „институционалне оквири политичке доминације“. Израз потиче од лат. *institution* – завод, установа. Јер, власт посредством многих институција (посебно школе и породице) уз примену индоктринације која почиње да се примењује над децом и омладином од раних дана младости покушава да успостави политичку доминацију. Институција (установа) је појам који има своје значење у социологији, праву, економији, теорији државе и у другим друштвеним наукама. Доминација (лат. *dominatio*) се може представити као власт, моћ, господарење, претежност, а политичка доминација представља активност политике у остваривању власти путем првенствено индоктринације. Пошто су институције одговорне за функционисање система, посебно опстанка режима на власти, оне ће у том циљу примењивати разне методе, међу којима и индоктринацију. Индоктринација уопште значи поуку, поучавање, инструкисање. У посебном смислу индоктринација је настојање једне организоване снаге (државе, цркве, партије и сл.) да свим расположивим средствима утицања, помоћу државних и других органа, преко школа, штампе и радија и преко уметности, књижевности и науке, свим грађанима натури одређену теоријску концепцију односно доктрину, да им наметне одређена веровања и начине понашања.

Кључне речи: институције, политика, доминација, индоктринација

* Овај рад је написан у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Кључни појам за разумевање у наслову постављеног проблема очито је реч институције.¹⁾ Из великог броја дефиниција може се закључити да институције карактеришу одређени међусобни односи који су релативно трајни, симболички, углавном правно формализовани у конкретним цивилизацијама и системима уз одговарајућу организацију и комплекс установљених друштвених улога. Институције²⁾ могу бити *базичне* и *изведене*, те *једноставне* и *сложене*. Овом опису треба придружити класну компоненту пошто је јасно да су досадашњи институционални системи били основа класно-експлоататорских односа. Оне су резултат подвојености битка и из њега еманирајуће политичке доминације. У свести људи свих досадашњих цивилизација оне сачињавају основу људске егзистенције и као такве одржале су се суштински непромењене кроз све досадашње епохе, дајући легитимитет различитим облицима политичког понашања.³⁾ Институције су постале темељ природе речи, мисли и процеса, инфраструктура психологије привида по сваку цену. Зато је свака револуционарна акција кроз историју морала пропасти (у људско-еманципаторском смислу), пошто је првенствено на њима темељила свој идентитет.⁴⁾ Институција (установа) је појам који има своје значење у социологији, праву, економији, теорији државе и у другим друштвеним наукама. Пошто су институције одговорне за функционисање система, посебно опстанка режима на власти, оне ће у том циљу примењивати разне методе, међу којима и индоктринацију. Индоктринација представља једну од важних категорија у свим друштвеним наукама. Израз потиче од лат. *institution* – завод, установа и *institutions* – назив за уџбенике приватног права познатих римских правника у којима се излажу правни појмови и установе. У праву установа (институт, институција) представља скуп правних норми које се односе на један исти друштвени однос или групу истоврсних од-

- 1) Институције су конкретан, сталан садржај сваке (владајуће) идеологије. Свака институција као посебност садржи смисао целокупне социјалне праксе система унутар којег се ова одвија (Paul Cardan, *Marxisme et théorie révolutionnaire*, “Socialisme et barbarie”, 39 I 40, 1985). Уједињене истом идеологијом, Althusser види институције као државне идеолошке апарате: вера, школа, породица, право, политика, синдикат, информативни медији, култура. (“La Pensée”, 151, *Idéologies et appareils idéologiques d’Etat*, 1970).
- 2) Институција (лат. *institutio*, завод, установа; енгл. *institution*) израз са много значења, међу којима нарочито: одређена национална или међународна установа (Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 353).
- 3) Институција је увек онде где су производни односи „институирани“ на начин који изгледа нужан, природан и вечан (Paul Cardan, *Marxisme et théorie révolutionnaire*, нав. дело.)
- 4) Посебно је Троцки инсистирао на овој чињеници (Leon Trotsky, *Terrorisme et communisme*, U.G.E., R Paris, 1965).

носа. Тако постоји установа брака, својине, уговора, одговорности, казне итд. У теорији држава и социологији појам институције као друштвена творевина има различито место зависно од схватања да-те школе. Друштво, поготову савремено друштво, има велики број институција, тј. релативно трајних и формалним правилима регулисаних односа међу људима који се успостављају поводом вршења неке делатности усмерене на испуњење неког циља, а поводом чега се успоставља и одређена организација. Раширеност и велика улога институција навела је многе теоретичаре да карактер таквих појава као што су држава, економско понашање човека и слично сведу или покушају објаснити као успостављање или постојање одређене институције. Овакве школе институционализма посебно су познате у теорији државе и једном сегменту политичке економије. По теорији институционализма држава није ни организам ни организација владајућих, ни правно лице, него установа, институција – што по овој школи значи да имплицира идеју заједничког деловања, организацију и власт које то омогућују и само деловање (схватање Мориса Оријуна – *Maurice Hauriou, La théorie de l'institution et de la fondation*). У политичкој економији институционализам сматра да су у животу друштва најважније „институције“ као навика и обичаји понашања привредних субјеката (Торстен Веблен (*Torsten Weblen*), Џон Комонс (*John R. Commons*) и др.).⁵⁾

У социолошкој теорији сам појам институције остао је недовољно прецизно одређен вероватно зато што је анализиран више с формалне стране (од стране неких социолога) или зато што неки битни елементи нису укључени. Свака друштвена установа садржи, у ствари, бар једну главну друштвену делатност, али исто тако она укључује одговарајуће друштвене (класне) односе у које људи ступају обављајући ову и друге с њом повезане социјалне активности. То важи за установу породице, приватне или друштвене својине на средствима за производњу, школу, установу јавне власти и за сваку другу социјалну институцију. У француској социолошкој школи установа се дефинише у духу диркемовске традиције, као целокупност начина мишљења, осећања и делања које индивидуа налази унапред установљене и чије се преношење обавља васпитањем (Марсел Мос⁶⁾ и Пол Фоконе). У савременој америчкој социологији институција се схвата као комплекс установљених друштвених улога (Талкот Парсонс⁷⁾), односно као усвојен и стабилизovan начин обављања неке активности у друштву.

5) *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 345.

6) Марсел Мос, *Социологија и антропологија*, XX век, Београд, 1998, стр. 45-58.

7) Талкот Парсонс (1902-1979) био је амерички социолог и професор на Универзитету Харвард.

(Роберт Бирстет). Израз индоктринација задржао је и значење за вода, неког органа власти, научног или школског центра (научне, културне, здравствене, школске институције, институције власти или органа власти итд.). У савременом друштву расте број разних институција, оно се институционализује, тј. бројни и све сложености односи добијају карактер трајних и регулисаних односа, које се успостављају као институција.⁸⁾ Институционална доминација у људском друштву настаје уз помоћ политике и институција државе које су усмерене ка грађанима за прихватање доминантног утицаја постојеће политике и државних институција. Доминација је појам који је познат од давних времена. Доминиум у римском праву представља правну власт човека над телесним стварима (*својину*), за разлику од тактичке власти (*possessio*) и власти над људима (*potestas*), а доминација (лат. *dominatio*) на почетку XXI века се може представити као власт, моћ, господарење, претежност, а политичка доминација представља активност политике у остваривању власти путем првенствено индоктринације.

1. ИНДОКТРИНАЦИЈА КРОЗ ОДГОЈ И ОБРАЗОВАЊЕ

Индоктринација уопште значи поуку, поучавање, инструисање. У посебном смислу индоктринација је настојање једне организоване снаге (државе, цркве, партије и сл.) да свим расположивим средствима утицања, помоћу државних и других органа, преко школа, штампе и радија и преко уметности, књижевности и науке, свим грађанима натури одређену теоријску концепцију односно доктрину, да им наметне одређена веровања и начине понашања. С јачањем свеобухватне државне контроле над друштвеним животима повећава се значај и умножавају средства индоктринације. Она се често, посебно у савременим системима буржоаске демократије, јавља у посредним и прикривеним али често не мање ефикасним формама.

Иако је индоктринација издвојена као једна од базичних претпоставки даљњих игара с људима, ипак се то одвајање од тоталитета живота не сме механички схватити. Индоктринисање је присутно у свакој активности људског деловања и као такво само представља једну од игара или неки њихов део. С друге стране, исто би тако било наивно схватити индоктринацију искључиво као деловање владајуће мањине на децу и омладину. У индоктринацији учествују сви. Егоизам и воља за моћ испуњавају понижене

8) Јован Ђорђевић, *Идеје и институције*, Радничка штампа, Београд, 1972, стр. 34-48.

и моћнике, сиромашне и богате. Највећи део људи тога није ни свестан. Сматрајући свој морал, обичаје, предрасуде, принципе, знање итд. нечим неутралним, што нема везе са класним односима, они преко одгоја и образовања репродукују исто оно против чега желе да се боре. Усвајајући институционални поредак, непроверене ставове, а нису свесни своје ограничености, одрасли „социјализирају“ младе у духу жеља владајуће мањине. Њихове шале, псовке, хијерархијска понашања, испразни разговори, смешни друштвени ритуали, митологизације и хиљаде других „обичних“ гестова и понашања представљају инфраструктуру класно-експлоататорских односа који се и на тај начин обнављају и шире. Чак и они луцидни, који све то схватају, не могу побећи ван света нити га радикално мењати, не могу изоловати ни себе ни децу, морају и они у тој непрекидној борби примати све оно што у суштини још увек нису, морају кад-тад поћи линијом најмањег зла. Тек у таквом контексту напори владајуће мањине ка индоктринацији младих кроз одгој и образовање имају успех који познајемо. Зато су смешни и узалудни којекакви педагошки правци и реформе образовања и гласна позивања на идеолошку усмереност. Пошто све друго (а нарочито институције) остаје исто, онда се било које чисто језеро мора у догледно време претворити у баруштину због отпадних вода које се у њега уливају.⁹⁾ У новијој политичкој теорији и пракси индоктринација има обично негативно значење. Међутим, ипак има теоретичара који сматрају да је и, пожељна у демократском друштву и то баш у очувању демократског поретка. Ову индоктринацију требало би, по њиховом мишљењу изводити углавном у васпитно-образовним институцијама, где би се омладина васпитавала у слободном и критичком духу ради стицања способности да о друштвеним проблемима одлучује на основу сопственог суда то и јесте циљ демократског друштва.¹⁰⁾ Међутим, није индоктринација по мишљењу аутора овог текста извор демократије, напротив, она је резултат ауторитативних друштвених система и не утиче на слободу мишљења и развоја демократског друштва. образовање, васпитавање младих и изградња личности на темељу уважавања, изучавања развијање логике и других научних дисциплина човеку отварају широке видике и интелектуалну снагу да своје ставове интерпретира јасно и аргументовано. Без таквог васпитања и образовања будући грађанин неће бити у стању да независно расуђује, јер ће лако падати под утицај средстава масовних комуникација које

9) Емил Влајки, *Игре друштвеног комуницирања*, НИРО, Младост, Београд, 1984, стр. 105.

10) *Политичка енциклопедија*, нав. дело, стр. 333.

контролишу и усмеравају ка остваривања сопствених циљева разних економских и политичких структура. Дакле, индоктринација је проучавање, инструисање; у посебном смислу настојање организоване снаге (државе, цркве, политичке партије и сл.) да својим расположивим средствима утицаја (школа, штампа, радио и ТВ, уметност, књижевност и сл.) наметне свеобухватну одређену концепцијску, доктрину, веровање и понашање.

Циљеви индоктринације могу бити *свесни* и *несвесни*. Због основног искуства датог историјом о перманентној владавини мањине над већином, све мора бити у тој функцији. У суштини се индоктринација своди на стварање религиозног, дакле покорног и што је могуће више конфузног индивидуума.¹¹⁾ Емил Влајки сматра да се индоктринацијом жели створити верник, опортуниста, парцијално биће, поборник хијерархије, поштовалац ауторитета и стручности, сугестибилно лице коме је увек лако припретити, заговорник приватне својине, лица препуна табуа и предрасуда. Велики део метода индоктринисања садржан је у општеприхваћеним обичајима и формалним правилима која се провлаче из једне цивилизације у другу тако да практично представљају нешто свето и недирљиво. Други дио наметнут је од стране владајуће мањине у облику пригодних догми и позитивних правних прописа. Ту се не сме заборавити ни класне борбе из доктринарног аспекта и, наравно, дух тоталитета који је прожет свиме и који све прожима. Конкретно говорећи, методе су одувijek и посвуда исте и почивају на ауторитету, сили, уцени, превати и формално-логичним начинима мишљења.¹²⁾

Медији преко којих се спроводи индоктринација засновани су на ауторитету, веродостојности, хијерархији и масовности. У току досадашње историје они су углавном били институционализовани и обухватили су породицу, школу, религијске и партијске институције, те средства (масовног) информисања. Овим је институцијама углавном руководила владајућа мањина. Наравно да је иза свега увек стајала принуда уз помоћ војске, полиције и административног апарата који је смањивала отпоре критичког мишљења и интервенисала онда када је то владајућа мањина сматрала неопходним. Дакле, морали су постојати и неки неинституционални субјекти деловања и мишљења који су вршили утицај на масе и који се због тога такође морају испитати. То су различите религијске, интелектуалне и друге групе које најављују нови начин друштвених односа или једноставно неслагање са постојећим. Мора

11) Макс Хоркхајмер, *Традиција и критичка теорија*, БИГЗ, Београд, 1976, стр. 220.

12) Емил Влајки, *Игре друштвеног комуницирања*, нав. дело, стр. 106.

се рећи да су начини деловања тих јавних и тајних субјеката слабо испитани, мада је евидентно да су они већим делом били базирани на мистици, митовима и чврстој организацији. У разматрању ове проблематике ни на који начин се не сме запоставити деловање појединачна, нарочито у преломним периодима историје.

Породица се у највећем броју друштава, кроз обичаје и веровања и кроз позитивне законске прописе миленијима третира као један од стубова заједнице (породица, бог, домовина). Наравно, нормалан психофизички развитак детета може се замислити једино у уравнотеженој породици. У сваком случају, неоспорно је да се индоктринација било које врсте најуспешније може вршити преко „нормалних“ породица. Дете кроз породицу у првом реду усваја и учвршћује појам приватне својине у најширем смислу речи. Њему се од најранијих дана ставља на знање да је нешто његово, односно туђе. Његови су различити предмети, играчке, родитељи, браћа и сестре. Оно добија право да нешто да или не да, да захтева „своје“. Касније тражи да му се нешто купи јер је научено да је то један од основних начина да то и добије. Култ новца као универзалног еквивалента усађује му се у душу кроз читаво дјетињство. Пошто је све његово свет приватне својине, оно, уколико нешто не поседује, а жели имати – мора нужно прибегавати крађи, насиљу и лукавству. Никакав морал којим му се те активности забрањују не може бити јачи од апсурдности морала који у себи садржи појам приватне својине. Дете се, наиме, за разлику од осталих, тешко мири са чињеницом да нешто што види и зажели не буде и његово. Оно је по природи биће тоталитета и тек га „социјализација“ приводи на пут права над својином.¹³⁾

Од најраније младости у детету ињектирају основне институције досадашњих класно-експлоататорских друштава: приватна својина, правни односи и новац, што повлачи за собом егоизам, лукавство и насиље. Врховни етички принципи индоктринације („социјализације“) своде се практично на следећа начела: буди задовољан оним што имаш, не дирај у туђе и низ других апстрактних порука које су са становишта детета чиста бесмислица. Зависно добрим делом од генетских услова и степена наивности своје породице, дете се пре или касније укључује у игре одраслих,¹⁴⁾ с тим што грађанска идеологија тврди да је дете добро одгојено уколико је мирно, неагресивно, марљиво, задовољно, „с малим“, неегоистично, дружељубиво, правично и сл. Мада је хипокризија овог морала очигледна, родитељи углавном сматрају своју улогу у ре-

13) Емил Влајки, *Игре друштвеног комуницирања*, нав. дело, стр. 107.

14) Ерик Берн, *Коју игру играш*, Нолит, Београд, 1980, стр. 49.

продукцији оваквих друштвених односа потпуно нормалном, па чак и нужном вероватно ослањајући се на узречицу „*свет је одувек био такав*“, а имајући при том и неке приземније разлоге да се управо на овакав начин понашају. Да породица конзервира и ре-продукује класне и уопште социјалне разлике, то је постало јасно и сваком иоле либералном грађанском теоретичару. Нарочито се владајућа класа (каста, слој) одликује издвојеним одгојем, одабиром друштва, речником, амбицијама, местом становања и низом других карактеристика путем којих се врши социјализација сопственог подмлатка. Преко најранијих искустава дете стиче сазнање о свом статусном положају. Породица је та која му отежава, а понекад и сасвим онемогућава да се ослободи додељене му „судбине“. Истовремено на субјективном плану породица подржава уверење тог истог детета да се само кроз њу може остварити као „господар“ сопствене будућности. Наравно да свет породице не чини ништа друго што већ не чини најшири друштвени однос у коме се дете налази, те је крајњи ефекат оба деловања стабилизовање друштвеног поретка и његово јаче везивање за дату класну позицију. Сигурно је да се може наићи на низ примера који противурече овој констатацији, али они су маргиналног значаја и углавном су резултат случајних околности. Искуство и истраживања потврђују да деца са истим способностима у најранијој младости, одгајани у различитим културним миљеима, имају неједнак интелектуални развој, што се знатно одражава и на њихов будући живот.¹⁵⁾

Школа и образовање представља организовани скуп институција (углавном школа) и мера од стране истакнутих представника (владајуће) идеологије путем којих се врши теоријско и практично обучавање ради усвајања целокупног начина производње живота, како би дата заједница што успешније функционисала. Свака друштвена група на власти настојала је да контролише образовање како ради сопственог одржавања тако и ради одржавања система. У очима најширих народних маса, школа, као и породица, има природан и неутралан карактер. Штавише, у свету се инсистира на отварању школа као расадника прогреса и хуманизма. Чињенице, међутим, говоре и другачије. У свакој цивилизацији школе су афирмисале или нису доводиле у питање владајуће идеолошке претпоставке. Ниједна школа нпр. у антици није доводила у питање робовласнички систем. Зна се, такође, коме је служио образовни систем у средњем вијеку. Развитак капитализма, уводи додуше, забуну – док се не спозна да одвајање школе од цркве не значи и одвајање од религије. Једино се један институционални теолошки

15) Емил Влајки, *Игре друштвеног комуницирања*, нав. дело, стр. 107.

систем замењује другим. *Прво*, капиталистичка школа очито не доводи у питање темељне институције друштва: приватно власништво над средствима за производњу, најамни рад и профит. *Друго*, рационалистичка мисао заснована на „објективним законима природе“ која је довела до данашњег нивоа научно-техничко-технолошког развоја такође је својеврсна религија у чију се ирационалност све више може уверити. *Треће*, класични облици религије остали су имплантирани у породици као основној ћелији друштва, а имају и паралелан систем образовања, док их капиталистички систем како преко свог постојања, тако и свесним мерама у томе здружно подржава.¹⁶⁾

Демократија у високоразвијеним капиталистичким земљама одувек се истицала од стране владајуће идеологије као инхерентност самог система. Као пример демократије често је истицано школство, коме је дат неутралан карактер, док је његова функција приказивана као хуманистичка са улогом демократског инструмента социјалне стабилности. Овакве конструкције демистификовали су сами грађански теоретичари.¹⁷⁾ Емил Влајки истиче да је доказано емпиријским истраживањима, службеним статистикама, квалитативно-аналитичким разматрањима свих образовних институција како школски систем доприноси одржавању читавог буржоаског поретка. Он је, наиме, тако подешен да успех могу постићи они који располажу извесним културним наслеђем, које се, индивидуално гледано, може стећи најпре у породицама интелектуалаца, те средње и високе грађанске класе. Дакле, богати се репродукују као богати, а сиромашни као сиромашни. Деца радника и сељака имају највише шансе да се упишу у школу за радничка занимања, док ће они из елитних слојева доћи до универзитета. У том контексту наиван је покушај буржоаске идеологије да класно питање образовања сведе на разматрање примењиваних педагошких праваца (нпр. ауторитарних и демократских). Овде је очито важан садржај и контекст, тако да се педагогија може третирати као „симболично насиље“, које одговара суптилности којој владајућа класа, у не револуционарним и не кризним периодима, прибегава да би вршила своју доминацију. Војска и полиција се остављају у позадини и замењују симболима карактеристичним за одређену цивилизацију имајући на изглед општи, неутралан карактер, док суштински представљају основу идеологије владајуће мањине. Другим речима, „свака власт симболичког насиља је она власт која успева наметнути своје зна-

16) Исто, стр. 108.

17) Pjer Bourdieu, Jean-Claude Passeron, *La reproduction*, Minuit, Paris, 1970; Bodelot Ch; Roger Establet, *L'école capitaliste en France*, Maspero, Paris 1971.

чење на легитиман начин скривајући тако чињеницу да се ту ради о класној борби.“

Такође, и даље се репродукују повлашћени слојеви преко система образовања. Преко школе се перпетуира основна друштвена подела (интелектуални и мануелни), као и све већа парцијализација занимања. Утицај класичних религија је веома изражен, тако да се то и те како испољава кроз паралелне образовне системе. Из свих ових разлога се и у школском систему јављају покушаји индоктринације засновани на различитим идеологијама. На крају, што се тиче класичног школског система, може се рећи да школа тешко може вршити индоктринацију оних вредности које нису заступљене у сваком делићу живота, а првобитно се добијају породичним одгојем. Да би индоктринација била ефикасна требало је задовољити неколико услова: да друштво по могућности буде што више затворено; да се створи утисак високог степена једнакости свих чланова заједнице; да званична пропаганда постане саставни део морала породице (милом или силом); да се деца унифицирају (иста одећа, упечатљиви симболи, једноставне пароле, агресивне песме, колективно дељење бриге и задовољства, лако схватљиви циљеви); да се изазове извешан анимозитет према свима који не припадају тој заједници (са етничког и идеолошког становишта); да се велича систем, истичу његови успеси и да се изгради култ личности; да се деца хијерархијски организирају, те да стекну утисак да њихово колективно деловање има неко значење за заједницу; да се појединац и изван таквог колективитета у комуникацији са осталим члановима друштва осећа респектован управо због своје специфичне припадности; да унутар приказане организације постоји ефикасан начин стимулације (усмена признања, јавна одликовања, пријем код истакнутих личности итд.).¹⁸⁾

У савременој политичкој теорији¹⁹⁾ и пракси индоктринација има обично негативно, односно погрдно значење. Па ипак, има теоретичара који сматрају да је индоктринација пожељна и у демократском друштву, и то баш ради очувања демократског поретка. Ову индоктринацију требало би, по њиховом мишљењу, изводити углавном у васпитно-образовним институцијама, где би се омлади-

18) Емил Влајки, *Игре друштвеног комуницирања*, нав. дело, стр. 111-112.

19) Под емпиријском политичком теоријом као појмом данас се обично мисли на теоријске елементе политичке науке. Формална политичка теорија је област која се брзо развија и увелико преклапа са „теоријом друштвеног избора“, „теоријом јавног избора“ итд. Нормативна политичка теорија по духу је и даље најближа традиционалним гледиштима, и то у оној мери у којој се непосредно бави оправдањем постојања политичких установа и политичких мера. Циљ јој је да се установе принципи власти, слободе, правде итд, а онда да се одреди који ће се друштвени податак на најадекватнији начин моћи да оствари ове принципе (Адам Купер, Џесика Купер, *Енциклопедија друштвених наука*, II том, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 1017-1018).

на васпитавала у слободном и критичком духу ради стицања способности да о друштвеним проблемима одлучује на основу сопственог суда, што и јесте циљ демократског друштва. Без таквог васпитања будући грађанин неће бити у стању да независно расуђује, јер ће лако падати под утицај средстава масовних комуникација, које контролишу и усмеравају ка остварењу сопствених циљева разне економске и политичке групе. Ово позитивно значење термина индоктринација поклапа се, дакле, са слободним и недогматским васпитавањем грађана, односно омладине, за прихватање морално-политичке одговорности у друштву. Без обзира на различита схватања, она подвлаче чињеницу да у сваком друштву постоји објективно више или мање развијен и усмерен облик индоктринације. Она је само израз и подршка општег отуђења човека које прати и савремено друштво ма колико оно иначе било у глобалном смислу демократско и „слободно“.²⁰⁾

Мада се у прошлости показивала ефикасном, ова врста „социјализације“ је на почетку XXI века теже замислива због отворених граница и средстава масовног информирања. Данашња организована пред-школска социјализација деце практично је изнуђена због све чешће запослености родитеља, али ни она није без одређених ефеката. Спонтаности деце се усмерава, игре постају смишљене, све у свему дириговане. Рационалност замењује какву-такву слободу дечијег духа. Такође, све се више, кроз различите тестове, врши одабир посебно надарене деце, која се издвајају према појединим дисциплинама прескачући уобичајени психофизички развитак. Она се проглашавају друштвеним добром, с тим да послуже као будућа технократска подршка владајућем слоју који се у условима садашњег облика робноновчаних односа једино може одржати као равноправан учесник у бесмисленој технолошкој трци.²¹⁾

2. ЈАВНА И ПРИКРИВЕНА ИНДОКТРИНАЦИЈА

Организована индоктринација од стране појединих делова друштва ван формалног образовног система има различите облике. Због једноставности она се може поделити на *јавну* и *прикривену*.

а) *Јавно (допунско) индоктринисање* има циљ да поједина системска решења и наступе текуће политике²²⁾ оправда и смести

20) *Политичка енциклопедија*, нав. дело, стр. 333.

21) Емил Влајки, *Игре друштвеног комуницирања*, нав. дело, стр. 112-113.

22) Политика (грч. *politikos*, јавни, државни, од *polis*, град, држава + *tehne*, вештина вођења државних послова; енгл. *politics*) наука о управљању државом, о државним циљевима и најбољим начинима и средствима за њихово постизање, као и вештина управљања

у постојећи идеолошки контекст а углавном је засновано на исту-
пима више или мање познатих личности. Оне наступају на науч-
ним семинарима, јавним скуповима, говоре за олтарима, јављају се
преко средства јавног информисања, у саветима су различитих ин-
ституција. Инсистирају на очувању основних вредности друштва,
убичајени морал и дневну политику. Имају објашњење за све што
се дешава и у функцији политичке коњунктуре, дају нова тумачења
оног што су недавно на други начин излагали. У сваком њиховом
наступу постоји одређени фонд моралистичких ставова, који се
без тешкоћа могу предвидети, затим отприлике изречен констан-
тан број реченица које немају никаквог значења, као и велики број
нових организационих шема. Али, свима је познато да у позадини
њихових иступа стоји насиље које изазива страх. Бојазан од бога
и демона код празноверних, те исто осећање од моћи и ауторитета
оних који су задужени да све тумаче. Захваљујући делимично овим
наступима, читаве масе се почињу понашати апологетски у јавним
манifestацијама. Аплаудирају, дижу руке, учествују у изрицању
којекких пресуда, увек цитирају понеку инвентивнију реченицу
која је суштински ван шаблона. У приватним разговорима поједин-
ци попримају копирне карактеристике професионалних поборника
истине. Неформални образовни систем грађанског друштва садр-
жи неколико категорија педагога и то:²³⁾

б) *Прикривена индоктринација* спада такође у организо-
не акције појединих друштвених слојева (ту предњачи владајућа
класа) било ради афирмације темељних вредности дате заједнице,
било ради инфилтрирања у масе оних садржаја и начела који ће
на специфичан начин допринети конзервацији постојећих односа.
Ова врста индоктринације намењена је свима а спроводи се по-
средством културних, забавних и „информативних“ (масовно пре-
зентованих) садржаја. Прави циљеви, настоје се, дакле прикрити,
тако да поруке попримају „неутралан“ карактер. Окоснице фабула
којима манипулише грађанска идеологија су: срећа, добро и зло,
љубав, поштење, али и многе предрасуде. У све то она утискује
своје митове стварајући код људи емотивну збрку у погледу њихо-
вих класних опредељења и циљева.²⁴⁾

државом и државним пословима. Обично се дели на унутрашњу (друштвено-
политички систем, привреда, финансије, народна одбрана, просвета и сл.) и спољну
(односи са другим субјектима међународних односа, пре свега са другим државама
и међународним организацијама (Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник
међународног права и међународних односа*, нав. дело, стр. 785).

23) Емил Влајки, *Игре друштвеног комуницирања*, нав. дело, стр. 115.

24) Исто, стр. 116.

У процесу мисаоне интерпретације објективне стварности проблема који се анализира у овом раду треба разликовати индоктринацију од пропаганде, мада обе имају заједничких елемената. Индоктринација је дуготрајан процес којим се преко разних институција, првенствено преко породице и школе настоје наметнути системи знања, морална начела и базични међуљудски односи повезани (интенционалном) кохерентном идеологијом. То је идеологија која прихвата схватање по којем су оправдавана сва средства само да би се постигао циљ.²⁵⁾

Значајан део индоктринирајућих садржаја усваја се кроз игре (спонтане и наметнуте), њихова правила и улоге. Одрастао човек у грађанском друштву ништа друго ни не ради осим што у различитим институционалним склоповима игра различите улоге. Индивидуално посматрано, формирање детета условљено је многим факторима: генетским предиспозицијама, породичним амбијентом, макро-културним условима, као и низом случајности које се накнадно показују као релевантне. Школа, генерално гледано, не врши најбитнији утицај на формирање човјека. Она углавном само појачава неке већ оформљене карактеристике (нпр. код једних опортунизам, а код других анимозитет према хијерархији и ауторитету). Основни циљ школе је трострук: да учврсти „здраворазумски“ утврђено нејединство: Ја – Други, Човјек – Природа, разбијањем целине на научне дисциплине и самим тим (будуће) професије; да „рационално“ објасни грађански свет (привида) као природан и кохерентан и да „легалним“ путем, захваљујући друштвеној подели рада, репродукује класне односе и уопште социјалне диференцијације. Истовремено, поред породичног, школског (и понегде религијског) утицаја, грађанско друштво делује прикривеном индоктринацијом (првенствено преко масовних медија презентовањем културних, забавних и информативних садржаја). Пошто текућа политика владајућег слоја често одступа чак и од оних непрецизно истакнутих моралних принципа, потребно је њихово стално довођење у везу, што врше ауторитативни појединци владајућег слоја уз помоћ своје апаратуре, „дежурних“ интелектуалаца, друштвених савета при различитим институцијама и неформалних вођа мњења. Ови начини нису толико суптилни и подразумевају у позадини претеће факторе: неформалне групе за притисак, полицију, судство, па и војска. Индоктринација је, политички схваћено, највише везана за владајући слој, али и све остале снаге које

25) Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 238-239.

аспирирају на власт, као и за многе групе без јаснијег идеолошког опредељења. Интердисциплинаран анализор се може утврдити да се процеси индоктринације заснивају на историјским и културним особеностима дотичне заједнице. Јака религија, висок национални доходак, геополитички положај земље, демократичност институција јачат ће или слабити процесе индоктринације зависно од тога ко их спроводи. И стање међународних односа је један од битних фактора успешности индоктринације. Средства масовног информисања и све више отворене границе доприносе упознавању ситуације у појединим системима слабећи, односно јачајући наметнуте предрасуде. Војне, економске и политичке интервенције великих и малих сила непрестани су аргументи у супротним таборима.²⁶⁾ Дакле, представљање политике кроз унилатералну призму доминације несумњиво може довести до нежељених ефеката. На пример представљајући историју у знаку понављања доминације или доминације понављања, историја се представља као вечита катастрофа. Она остаје слепа за слободе, али и за тренутке настанка слободе, а то су тренуци који се у том следу могу читати као историја дисконтинуитета слободе, као искуство слободе чија су најзначајнија раздобља грчка демократија, римска република и велике модерне револуције у којима су узајамно ојачала осећања револта и жеље за слободом.

ЛИТЕРАТУРА

- Берн Ерик, *Коју игру играш*, Нолит, Београд, 1980.
- Влајки Емил, *Игре друштвеног комуницирања*, НИРО, Младост, Београд, 1984.
- Ђорђевић Јован, *Идеје и институције*, Београд, 1972.
- Кривокапић Борис, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Купер Адам, Купер Џесика, *Енциклопедија друштвених наука*, II том, Службени гласник, Београд, 2009.
- Мос Марсел, *Социологија и антропологија*, XX век, Београд, 1998.
- Стајић Љубомир, Гађиноввић Радослав, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007.
- Хоркхајмер Макс, *Традиција и критичка теорија*, БИГЗ, Београд, 1976.
- Bourdieu Pjer, Passeron Jean-Claude, *La reproduction*, Minuit, Paris, 1970.

26) Емил Влајки, *Игре друштвеног комуницирања*, нав. дело, стр. 120.

Bodelot Ch. – Cardan Paul, *Marxisme et théorie révolutionnaire*, “Socialisme et barbarie”, 39 I 40, 1985.

Establot Roger, *L'école capitaliste en France*, Maspero, Paris 1971.

“La Pensée”, 151, Idéologies et appareils idéologiques d'Etat, 1970.

Trotsky Leon, *Terrorisme et communisme*, U.G.E., Paris, 1965.

Radoslav Gacinovic

INSTITUTIONAL FRAMEWORK OF POLITICAL DOMINATION

Resume

Society, especially the contemporary society, is characterized by an endless number of institutions. They are defined as relatively permanent and formal rules which regulate the relations among the people, established in certain relationships, activities, or organizations. Omnipresence and role of institutions has guided many authors to explain the character of phenomena such as state or economics as emanations of certain institutions. Unsurprisingly, theory of institutionalism does not define a state as an organism or organization of ruling classes, nor as a legal entity. It defines a state as an institution, which implies not just the idea of common functions, but also the organization and power which makes that functions possible. In that sense, goals of indoctrination can be conscious and unconscious. Its primary objective is establishment of experience of permanent rule of minority over majority. In its essence, the indoctrination is based on the creation of religious, obedient, and confused individual. In other words, it creates a believer, an opportunist, a partial being, a supporter of hierarchy and establishment, a venerator of authorities and expertise, a suggestible person who is always prone to be subjected to threats, taboos and prejudices. By large part, methods of indoctrination are contained in the generally accepted customs and formal rules transferring among civilizations and societies, thus creating something holy and untouchable. The other part of the process is imposed by the ruling minority in the form of convenient dogmas and positive legal regulations. When analyzing these phenomena, we must remember the class struggles and pervading totalitarian spirit. To be more exact, methods of this process are forever identical and are founded on authority, force, extortion, fraud and formal-logical means of thinking. Organized indoctrination conducted outside of an

educational system has different forms. For simplicity, it can be divided into two categories: public and concealed indoctrination.

Keywords: institutions, politics, domination, indoctrination

* Овај рад је примљен 29. новембра 2016. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. фебруара 2017. године.